

УДК 349:42

**СУЧАСНЕ ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ**

**MODERN LEGISLATIVE REGULATION OF THE ACTIVITY OF FARMS:
SOME PROBLEMS**

Багай Н.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Стаття присвячена аналізу законодавства про фермерство в Україні. Досліджено проблеми законодавчого регулювання діяльності фермерських господарств. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення сучасного законодавства про фермерство.

Ключові слова: фермерське господарство, сімейне фермерське господарство, законодавство про фермерство, сільськогосподарське виробництво, аграрне законодавство.

Статья посвящена анализу законодательства о фермерстве в Украине. Исследованы проблемы законодательного регулирования деятельности фермерских хозяйств. Сформулированы предложения о совершенствовании законодательства о фермерстве.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, семейное фермерское хозяйство, законодательство о фермерстве, сельскохозяйственное производство, аграрное законодательство.

This article is devoted to the analysis of the legislation on farming in Ukraine. The problems of legal regulation of the activity of farms are investigated. Suggestions for improving the current legislation on farming are formulated.

Key words: farm, family farm, legislation on farming, agricultural production, agrarian legislation.

Актуальність теми. Важливою складовою сучасного аграрного законодавства України є законодавство про фермерство, що регламентує діяльність численної групи суб'єктів аграрних відносин – фермерських господарств. Ефективне функціонування фермерських господарств як самостійних суб'єктів господарювання можливе за умови належного законодавчого забезпечення. Тому аналіз законодавства про фермерство в умовах розвитку АПК та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є об'єктивно важливим.

Як справедливо зазначають учені, «фермерські господарства в ринковій економіці повинні стати однією з основних організаційно-правових форм здійснення громадянами України (переважно селянами) їхніх земельних прав» [1, с. 168].

Законодавче регулювання фермерства в Україні є предметом дослідження багатьох учених-правників України: М.Я. Ващишин, М.С. Долинської, В.М. Єрмоленка, В.П. Жушмана, П.Ф. Кулинич, Т.П. Проценко, В.І. Семчика, А.М. Статівки, Н.І. Титової, В.Ю. Уркевича, М.В. Шульги та інших. Проте істотні зміни в законодавчих підходах до юридичної сутності таких господарств, порядку їх створення й функціонування зумовлюють потребу в подальших наукових дослідженнях законодавства про фермерство.

Тому **метою статті** є аналіз сучасних законодавчих засад функціонування фермерських господарств і розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання фермерства в Україні забезпечується системою нормативно-правових актів, основоположна роль серед яких належить спеціальному акту – Закону України «Про фермерське господарство» [2]. Упродовж тривалого періоду здійснення аграрної реформи в Україні законодавство про фермерство зазнавало багатьох змін, що аналізувалися аграрно-правовою наукою. Як зазначає М.Я. Ващишин, правовий статус фермерського господарства, уперше закріплений у 1991 р., коригували з кожною новою редакцією Закону України «Про фермерське господарство» – від 22 червня 1993 р. і від 19 червня 2003 р. [3, с. 157]. Найсуттєвіших змін, на думку вченої, зазнав правовий режим земель і майна у фермерському господарстві, ліберальнішими стали норми щодо участі найманих фермерських працівників, однак ускладнився порядок створення фермерського господарства як юридичної особи [3, с. 157].

Остання редакція Закону України «Про фермерське господарство» діє зі змінами, внесеними згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 31 березня 2016 р. [4]. Відповідно до цих змін, істотно змінився підхід до розуміння юридичної сутності фермерського господарства, порядку його створення й функціонування. Незважаючи на позитивні цілі, які, очевидно, переслідувалися законодавцем, Закон України «Про фермерське господарство» в сучасній його редакції

містить неоднозначні правові положення та суперечності, які потребують усунення.

Законом від 31 березня 2016 р. внесено зміни до поняття фермерського господарства й вилучено вказівку на необхідність створення юридичної особи, а також розширено можливість щодо використання різних земельних ділянок для ведення фермерського господарства, в тому числі й тих, що надані для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та особистого селянського господарства. Так, фермерське господарство розглядається як форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку й реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність і/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [4].

Фактично зараз законодавством визнається як можливість створення фермерського господарства зі статусом юридичної особи, так і можливість ведення господарства фізичною особою-підприємцем без створення юридичної особи. Очевидно, що в другому випадку суб'єктом аграрних відносин уважатиметься фізична особа-підприємець, а не фермерське господарство. Це, своєю чергою, вимагає особливого підходу законодавця до вирішення земельних, майнових питань, що виникатимуть у разі спільного ведення фермерського господарства фізичною особою-підприємцем і членами його сім'ї чи родичами.

Якщо порядок започаткування фермерського господарства фізичною особою-підприємцем частково врегульований (ст. 8¹ Закону України «Про фермерське господарство»), то земельні, майнові та інші відносини між учасниками такого господарства залишаються сьогодні прогалиною в законодавстві. Адже більшість положень Закону України «Про фермерське господарство», які регулюють земельні й майнові відносини у фермерських господарствах, визначають підстави та порядок припинення діяльності фермерських господарств, стосуються лише господарств зі статусом юридичної особи й не можуть бути застосовані до фізичних осіб-підприємців. Спірним залишається й питання щодо можливості існування членських відносин у господарствах, що не мають статусу юридичної особи.

Значення внесених змін до Закону України «Про фермерське господарство» є двояким: з одного боку, позитивним є спрощення порядку створення фермерського господарства та розширення можливостей багатьох громадян щодо його ведення, з другого боку, ці зміни призвели до змішування понять «фермерське господарство» й «фермер». Виходячи зі змісту внесених змін, «фермерське господарство» розглядається лише як форма підприємницької діяльності, а не самостійний суб'єкт господарювання чи суб'єкт правовідносин, що істотно впливає на розуміння сутності та юридичних ознак такого господарства.

Можливо, у разі створення фермерського господарства без статусу юридичної особи доцільно було б відмовитись від терміна «фермерське господарство», а використовувати термін «фермер» і законодавчо визначити особливості його правового статусу.

Законом від 31 березня 2016 р. також запроваджено поняття «сімейне фермерське господарство», яким визнається господарство за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. Варто зауважити, що таке визначення є недостатньо чітким, адже сімейне законодавство чітко не окреслює коло членів сім'ї. Згідно з ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'ю становлять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [5]. Таке розуміння «членів сім'ї» є досить широким і на практиці не завжди узгоджуватиметься з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство», яка містить перелік членів сім'ї й інших родичів, котрі можуть бути членами фермерського господарства.

Законодавством допускається залучення сімейним фермерським господарством до виробничої діяльності інших осіб, але виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства й потребують спеціальних знань чи навичок [4].

Законом від 31 березня 2016 р. доповнено ст. 9 Закону України «Про фермерське господарство» положенням про те, що фермерським господарствам зі статусом сімейних фермерських господарств надається додаткова державна підтримка в порядку, передбаченому Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [4]. Проте Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [6] спеціальні заходи щодо цього не передбачені.

У пояснювальній записці до відповідного законопроекту було зазначено: «Враховуючи, що особисті селянські господарства є найчисельнішими представниками сімейного типу господарювання в аграрному секторі економіки України та що вони фактично уже працюють як сімейні фермерські господарства, виникла об'єктивна необхідність забезпечити створення правових, економічних та соціальних передумов їх трансформації в сімейні фермерські господарства з набуттям статусу юридичної особи чи фізичної особи підприємця – виробника сільськогосподарської продукції, забезпечення їм повноцінної участі в аграрному ринку та посилення соціального захисту членів таких господарств, стимулювання створення на їх основі життєздатної системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та подальшого забезпечення комплексного розвитку малих форм господарювання у сільській місцевості» [7, с. 3]. Отже, однією з основних цілей Закону від 31 березня 2016 р. було забезпечення подальшої трансформації наявних особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства.

Проте ще до прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське гос-

подарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» авторами справедливо прогнозувалося, що навряд чи такий результат буде досягнутий, адже «обіцяна у поки що невідомо яких формах і обсягах «додаткова державна підтримка» не спонукатиме особисті селянські господарства трансформуватися у фермерські» [8].

Тому виділення з-поміж усіх фермерських господарств категорії сімейних фермерських господарств матиме юридичне значення лише в разі визначення в законодавстві реальних заходів щодо державної підтримки таких господарств. Для цього повинні бути внесені зміни до Податкового кодексу України й Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». До речі, проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств) [9] був унесений на розгляд Верховної Ради одночасно зі змінами до Закону України «Про фермерське господарство», але до цього часу не прийнятий.

У ст. 7 чинної редакції Закону України «Про фермерське господарство» вміщено відсылку на норму про те, що надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. У старій редакції Закону України «Про фермерське господарство» вміщувались особливі вимоги до осіб, котрі бажають набути у власність земельні ділянки для ведення фермерського господарства. Такі особи повинні довести свою здатність ефективно використовувати основне національне багатство – землі сільськогосподарського призначення – шляхом подання документів, що підтверджують досвід роботи в сільському господарстві чи наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі. Зараз відповідне положення про це передбачено в ст. 118 Земельного кодексу України [10].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою [2]. Проте Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [10] не містить жодних вимог щодо необхідності подання для державної реєстрації фермерського господарства документів, які підтверджують право на земельну ділянку (до 2015 р. спеціальна вказівка про додаткове подання таких документів для реєстрації фермерського господарства передбачалася ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» у старій редакції). Тому в цій частині положення ст. 8 Закону України «Про фермерське господарство» і ст. 17 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» потребують узгодження між собою.

Висновки. Законодавство про фермерство в Україні є важливим інститутом аграрного законодавства України. Сучасний розвиток законодавства про фермерство характеризується зміною підходів до сутності і юридичних ознак фермерського господарства, спрощенням порядку створення фермерського господарства, урізноманітненням видів господарств і державним сприянням розвитку сімейних фермерських господарств. Основними напрямками розвитку законодавства про фермерські господарства є такі: належна регламентація право-

вого статусу фізичних осіб-підприємців, що займаються веденням фермерського господарства, врегулювання земельних і майнових відносин у таких господарствах, а також законодавче закріплення заходів державної підтримки сімейних фермерських господарств.

Майбутні наукові дослідження в цій площині можуть спрямовуватися на обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання правового статусу фізичних осіб-підприємців, що займаються веденням фермерського господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України / [Н.І. Титова, С.П. Позняк, В.К. Гуревський та ін.]; за ред. докт. юрид. наук, проф. Н.І. Титової. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.
2. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV (станом на 01.05.2016) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
3. Ващишин М.Я. Розвиток фермерського законодавства України / М.Я. Ващишин // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2008. – Випуск 46. – С. 152–158.
4. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31.03.2016 № 1067-VIII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (станом на 05.10.2016) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV (станом на 05.04.2015) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53102.
8. Бородіна О. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії / О. Бородіна, І. Прокопа // Дзеркало тижня. – 2016. – № 1. – 15 січня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html>.
9. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58748.
10. Земельний кодекс України від 25.10.2001 (станом на 05.10.2016) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
11. Про порядок державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV (станом на 05.10.2016) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.